

TADAS ČAPANAUŠKAS

Kauno technologijos universitetas

MIRCEA ELIADE'S ŠVENTYBĖS SAMPRATA TECHNINIO REPRODUKUOJAMUMO EPOCHOJE

The Conception of the Holy by Mircea Eliade
in the Age of Mechanical Reproduction

SUMMARY

This article discusses the conception of the Holy in the age of mechanical reproduction formulated by the Romanian-born philosopher and religious scholar Mircea Eliade. The conception refers to *homo religiosus* in whom manifestations of sacredness and holiness provide meaning. In this article the age of mechanical reproducibility reveals problems for the existence of *homo religiosus*. In the age of mechanical reproducibility, the phenomenon of the Holy encodes religious archetypes and gradually loses the primary ontological status. A change of place and time lead to religious archetypes undergoing a desacralization process. Religious symbols and marks are abundantly reproduced by modern technical support. The analysis of the conception of the Holy by Mircea Eliade provides an opportunity to consider the age of mechanical reproduction from the perspectives both of the archaic and the contemporary religious man, where a person is understood not only as a process of chemical reactions, mental formations, nerve impulses, but also as a whole conscious entity with a permanent possibility to choose, and being independent from the forces of historicism. Studies of Mircea Eliade's *homo religiosus* also uncover an attempt to deconstruct the modern secularized person's thinking pattern, revealing an interface between postmodern thinking and primitive religious archetypes. *Homo religiosus* in Eliade's works is particularly relevant in the context of the modern world of technology and secular society.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje nagrinėjama rumunų religijotyrininko Mircea Eliade's „šventybės“ samprata techninio reprodukuojamumo epochoje. Straipsnyje nagrinėjama Eliade's „šventybės“ sąvoka – nuoroda į *homo religiosus* tikrovę, kurioje įgauna prasmę sakralumo ir šventumo apraiškos. Darbe kalbama apie techninio repro-

RAKTAŽODŽIAI: šventybė, techninio reprodukuojamumo epocha, *homo religiosus*, *hierofanija*, aura.

KEY WORDS: holy, age of mechanical reproduction, *homo religiosus*, *hierophany*, aura.

dukuojamumo epochoje atsiskleidžiančią *homo religiosus* egzistencijos kitimo problematiką. Techninio reprodukuojamumo epochos kontekste „šventybės“ fenomene užkoduoti religiniai archetipai pamažu praranda pirminį ontologinį statusą. Pasikeičia nuo vietos ir laiko sąlygotų religinių archetipų autentiškumo aura, religiniai simboliai ir ženklai pradeda gausiai reprodukuoti šiuolaikine technika. Mircea Eliade's „šventybės“ sampratos analizė atveria galimybę į techninio reprodukuojamumo epochą pažvelgti per archajiško ir šiuolaikinio religinio žmogaus prizmę, kurioje žmogus suprantamas ne vien kaip cheminių procesų, psichinių darinių, nervinių impulsų visuma, o kaip sąmoninga esybė, turinti nuolatinio pasirinkimo galimybę ir nepriklausanti istorizmo aplinkybių suformuotai visumai. Mircea Eliade's *homo religiosus* tyrimuose taip pat galime aptikti bandymą dekonstruoti šiuolaikinio sekularizuoto žmogaus mąstymo modelį, atskleidžiantį postmodernaus mąstymo ir pirmųjų religinių archetipų sąsajas. Eliade's darbuose atsiverianti *homo religiosus* egzistencinė erdvė ypatingai aktuali šiuolaikinių technologijų ir sekularizuoto pasaulio kontekste.

POSTMODERNI VAIZDUOTĖ

Martino Heideggerio diagnozuota metafizikos pabaiga nepanaikino religingumo fenomeno svarbos žmogaus egzistencijoje. Priešingai, šiuolaikinės visuomenės kontekste galime įžvelgti dvasingumo ieškojimus ir sugrįžtant įvairias religijas. Profesorės Ritos Šerpytės manymu, šiuolaikinis pasaulis nėra pasmerktas totaliam *homo religiosus* nykimui: „Šiandien sekuliarusis pasaulis yra apibūdinamas ne religijos nebuvimu, jos stygiumi, nors kai kuriose visuomenėse religinis gyvenimas ir patiria matomą saulėlydį ar nuosmukį, – o veikia nuolatiniu naujų pasirinkimų – religijų, dvasingumų, anti-religijų – multiplikavimusi, dauginimusi, kurių padedami atskiri individai ir grupės bando suteikti prasmes savo gyvenimui ir suteikia pavidalą savo dvasinėms aspiracijoms.“¹¹ Priešingai nei archajiniai protėviai, šiuolaikinis žmogus negyvena sėsliai dievų apibrėžtoje vietovėje. Laisva valia, postmoderni vaizduotė, galimybė rinktis pasaulėvaizdį sudaro šiuolaikinio žmogus egzistencinės laisvės sąlygas *par excellence*. Postmodernus žmogus nepriklauso konkrečiai vietai, laikui, aplinkybių visumai. Dideli nesuvoktos informacijos ir žinių

kiekiai daro įtaką šiuolaikinės asmenybės frustracijoms, dažnai skatindami beprasmybės pojūčio išgyvenimą. Eliade's *homo religiosus* žmogaus tyrimai atskleidžia postmoderniam laikotarpiui neįprasto archajiško ir šiuolaikinio religinio individo pasaulio struktūrą: „Steibint archajinio žmogaus elgesį apskritai, krenta į akis štai kas: išorinio pasaulio daiktai, kaip, beje, ir žmonių veiksmai tikraja šio žodžio prasme neturi savarakiškos vidinės vertės. Daiktas arba veiksmas įgauna vertę ir šitai pasidaro realus todėl, kad vienaip ar kitaip dalyvauja jį pranokstančioje tikrovėje.“¹² Religinio žmogaus tikrovė iškrenta iš sekularios visuomenės ir techninio reprodukuojamumo epochos konteksto. Gamtotyros matematinio modelio principu suformuota žmogaus sąmonė yra orientuota į objektyvios tiesos pažinimą, todėl skeptiškai žvelgia į religingumo fenomeno egzistavimą, tačiau religiniam žmogui numinoziniai išgyvenimai *mysterium tremendum* akivaizdybėje atskleidžia ribinių būsenų patirtis. Šios patirtys individą išlaisvina iš sąlygotos būties stichijos. Įvairių dvasinių praktikų ir kontempliacijų metu *homo religiosus* individas su-

skaido vienalytės tikrovės struktūrą patirdamas autentiškos egzistencijos aki-vaizdybę. Ribinių išgyvenimų metu žmogaus nekausto išorinių taisyklių vi-suma. Individas nesusitapatina su išoriniais objektais, todėl patiria autentiškos egzistencijos (šventybės) apraiškos gali-mybę. Martinas Heideggeris, kalbėdamas apie tikros ir netikros egzistencijos perskyrą, transcendencijos neigimą pa-vadinio žmogaus būties užmarštimi. Vo-kiečių filosofas nenurodo religinės patir-ties, tikėjimo ar šventybės fenomeno, tačiau bet kokios autentiškos egzisten-cijos prasmės neigimas, anot filosofo, žmo-gų veda į susinaikinimo vyksmą. Post-modernioje epochoje žmogaus egzisten-cija persmelkta nuolatinio neapibrėžtu-mo ir nerimo jausmų, dažnai dirbtinai sukurtų, sustiprinamų ir palaikomų mo-dernųjų technologijų kuriamo tikrovės modelio. Realios ir virtualios kaukės, cinizmo ir ironijos pozicijos nuo šiuolai-kinio žmogaus paslepia autentiškos eg-zistencijos galimybę: „Bėgdamas nuo akistatos su transcendencija žmogus sle-piasi nuasmenintoje kasdienybėje *das Man* stichijoje, t. y. godžiai užsideda ano-nimišką žmogiškojo solipsizmo kaukę, mąsto ir elgiasi kaip „visi kiti“, pasineria į mumifikuotos kalbos – šnekalų (*Gerede*), neregincio spoksojimo – smalsulio (*Neu-gier*) ir bet kokią asmeninę atsakomybę nusimetančio lengvumo – dviprasmybės (*Zweideutigkeit*), būseną ir veikseną. Būtis nuo žmogaus pasislepia todėl, kad pats žmogus slepiasi nuo būties. Laisvės baimė kartu yra ir būties baimė. Kaukės ilgesys lemia tai, kad pati būtis užsideda kaukę ir susitapatina su esiniu.“¹³ Susi-tapatinęs su neautentiška būtimi, indivi-das praranda individualią tapatybę ir

pradeda veikti pagal išoriškai primestas taisykles. Šventybės neigimas atveria žmogaus laisvės galimybę, bet sukelia egzistencinės tuštumos jausmą, kuri pri-valu užpildyti įvairiais pakaitalais, o techninio reprodukuojamumo epocha suteikia tokias galimybes. Kitaip nei ši epocha, religinis žmogus stengiasi gy-venti ir veikti autentiškos egzistencijos plotmėje, orientuotoje į amžinų archeti-pų kartojimą. Religinio žmogaus idealy-bės projekcija nepriklauso istoriniam kontekstui. Eliadė’s šventybės sampratos kontekste atsiskleidžiančio religinio in-divido idealybės projekcija egzistuoja ciklinio laiko plotmėje. Ciklinio laiko pasikartojimas išiprasmina įvairių religi-nių ritualų, apeigų bei dvasinių kontemp-liacijų kontekstuose. Ciklinio laiko kon-tekste *homo religiosus* išgyvena nuolatinį pirminių *hierofanijų* kartojimąsi ir patiria numinozinio išgyvenimo galimybę. Prie-šingai, nei religinio žmogaus, postmo-derni šiuolaikinio žmogaus vaizduotė, pripratusi prie techninio reprodukuoja-mumo epochos spartaus laiko erdvės ir laiko bei informacijos srauto, dažnai sun-kiai suvokia religijos fenomeno egzista-vimo pagrindą, tačiau, Marshallo McLu-hano teigimu, postmoderni vaizduotė nėra naujas reiškinys: „Postmoderni vaizduotė yra masinių medijų produk-tas, tačiau kaip suvokimo būdas ji vei-kiau yra ikirikščioniška.“¹⁴ Eliadė’s dar-buose nagrinėjamas pirmykščio ir šiuo-laikinio *homo religiosus* santykis atsklei-džia postmodernaus mąstymo ir pir-mykščių religinių archetipų sąsajas. Nors šiuolaikinis žmogus save laiko laisvu ir nepriklausančiu nuo įvairių mitų, pir-mykščių prietarų ir religinių ritualų in-dividu, o religijos fenomenas traktuoja-

mas kaip vienas postmodernios vaizduotės archetipų, kasdienėje žmogaus veikloje toliau neišvengiamai gausu įvairių pakitusių ritualų, simbolių ir archetipų, kurių gilioji prasmė – religinė. Postmodernizmo ir techninio reprodukuojamumo epocha niveliuoja skirtingų diskursų laukus šiuolaikiniam žmogui atverdama galimybę sukurti naują pasaulio struktūros modelį. Šventybės sąvokoje aptinkamų religinių archetipų prasmės šiuolaikiniam žmogui egzistuoja kaip etinio pasirinkimo sfera, protėvių mitas, amorfiškas pasakojimas, kaip vienas iš daugelio savęs įprasminimo būdų. Šventybės sąvokoje slypintys idealai šiuolaikiniam moderniųjų technologijų paveiktam žmogui netenka prasmės, tačiau įvairūs, per laiką praradę vertę archajiniai religinio žmogaus ritualai šiuolaikinio žmogaus kasdienybėje dažnai įgauna naujas formas: „Senovės graikai medžiams, vėjui ir akmenims suteikdavo dieviškumo žymių (upės dievas supyko – vaikas nuskendo; dangaus dievas

nusišypsojo – rugiai prinoko), lygiai taip pat šiuolaikiniai amerikiečiai priskiria tokias galias ne tik banginiams ir dėmėtosioms pelėdoms, bet ir šlovės aureole paženklinėtiems individams. Televizijos reklamose ir metro iškabose įvairaus kalibro garsenybės tarsi senųjų mitų nimfos, satyrai ir faunai tampa automobilių, fotoaparatais, kompiuterių bei maklerių kompanijų dvasiomis. Televizijoje pasirodantys sportininkai įkvepia gyvybę kiekvienam daiktui, kurį tik galima pasidėti persirengimo kambaryje, o sensančios kino aktorės „asmeniniu prisilietimu“ pažadina lūpų dažų spalvoje ar kvėpalų buteliuke snaudžiančią dvasią.“¹⁵ Pasikeitusios formos nepanaikino turinio esmės. Postmodernaus individo vaizduotė persmelkta degradavusių religinių ritualų, simbolių ir įvairių religinių ženklų kontekstų, tačiau religijos fenomenas gamtamoksliskai išauklėto žmogaus dažniausiai suvokiamas kaip vaizduotės, jausmų, intuicijos suabsoliutinimas ir siejamas su loginio mąstymo trūkumu.

TECHNINIO REPRODUKUOJAMUMO EPOCHOS POŽYMIAI

Šiuolaikinis žmogus dažniausiai save bando suvokti kaip visiškai racionalią būtybę, tačiau racionalaus proto ir neklystančios logikos persmelktas pasaulis primintų japonų mėgstamų visai neveikiančių robotų kasdienybę. Didžiąją žmogaus gyvenimo dalį sudaro formaliajai logikai prieštaraujantys sprendimai, kurių protas ir intelektas negali galutinai paaiškinti. Rašydamas apie Naujųjų amžių technikos galimus pavojus, Martinas Heideggeris numatė žmonių išstiksiančią nudievėjimo būklę: „Nudievėjimas yra dvipusis vyksmas, kai,

viena vertus, pasaulėvaizdis krikščionizuoja, nes pasaulio pagrindas yra suvokiamas kaip begalinis, besąlygiškas ir absoliutus, ir, kita vertus, krikščionybė savo krikščioniškumą suvokia kaip pasaulėžiūrą ir taip modernizuoja.“¹⁶ Nudievėjimo (*Entgötterung*) fenomeno akivaizdoje religingumas virsta religiniu išgyvenimu: „Jeigu taip atsitiko, vadinausi, dievai pasitraukė. Atsiradusi tuštuma yra užpildoma istoriniu ir psichologiniu mito tyrinėjimu.“¹⁷ Technologijos užpildo nudievėjimo akivaizdoje atsiradusią tuštumą, bet, žmogui suteikdamos sau-

gios iliuzijos viltį, išlaiko paslėpties momentą. Nagrinėdamas kibernetikos problematiką, Heideggeris pabrėžė technikos paslėpties momento svarbą: „Tačiau labiausiai mes tampame priklausomi nuo technikos tada, kai į ją žiūrime kaip į kažką neutralaus, nes toks požiūris, šiuo metu ypač paplitęs, galų gale mus daro visiškai aklius technikos esmės atžvilgiu.“¹⁸ Moderniosios technologijos perima žmogaus tikrovės erdvės ir laiko funkcijas. Žmogaus erdvės ir laiko struktūra pakeičiama technologijų kuriama erdvės ir laiko modeliacija. Technologijų kuriamos realybės ir žmogaus tikrovės erdvė ir laikas pradeda nesiskirti. Technologijų persmelktame pasaulyje religijos reiškinys šiuolaikiniam žmogui asocijuojasi su mitiniu protėvių pasakojimu, nieko bendra neturinčiu su moksliskai įrodoma tikrove. Religijos fenomenas techninio reprodukuojamumo epochoje virsta viena iš tikrovės simuliacijos galimybių arba žmogiškosios egzistencijos įprasminimo modelių. Jeanas Baudrillard'as pabrėžė simuliacrų pirmumą tikrovės atžvilgiu. Simuliakras – išorinio panašumo vergas, įsiterpiantis į būties struktūrą. Simuliakras panaikina žmogaus akistatos su savimi pačiu būtinybę niveliuodamas tiesos ir melo, fantazijos ir tikrovės plotmes: „Žmogus tarsi tampa mašinų pasaulio lytiniu organu, kaip bitė yra augalų pasaulio lytinis organas, apvaisinantis jį ir kuriantis vis naujas formas. Mašinų pasaulis atsiliepia į žmogaus meilę spartindamas jo norų ir troškimų išsipildymą, t. y. atnešdamas jam turtą.“¹⁹ Prisiimdamas ir kopijuodamas tikrovės sluoksnius, simuliakras egzistuoja kaip išorinio panašumo vergas,

tačiau tai niekuomet nėra originalas. Šiuolaikinė technika, disimuliuodama pirminę *technē* užduotį, sunaikina tikrovės daugiasluoksniškumo galimybę. Subjektyvi *homo religiosus* žmogaus būtis prieštarauja loginio mąstymo dėsniams. Šventybės (religiniai) archetipai hiperteksto erdvėje virsta vienais iš daugelio galimų simuliacrų versijų. Graikai puikiausiai suprato pirmapradžio fenomeno ankstumo paslėpties momentą: „Ne tik modernioji technika, bet ir visa, kas esminga, laikosi paslėptyje ilgiausiai. Tačiau savo veikimo požiūriu tokie dalykai pranoksta viską: jie yra ankstyviausi. Apie tai žinojo jau graikų mąstytojai tardami: tai, kas veikiančiojo iškilimo požiūriu yra anksčiau, mums, žmonėms, atsiveria vėliau. Pirmapradis ankstyvumas žmonėms pasirodo paskiausiai. Todėl mąstymo srityje pastanga dar pirmapradiškiau apmąstyti tai, kas jau pirmapradiškai apmąstyta, yra ne absurdiškas siekimas atnaujinti praeitį, bet blaivi parengtis nuostabai ateinančio ankstyvumo akivaizdoje.“²⁰ Moderniųjų technologijų kuriama hipertikrovė disimuliuoja žmogiškosios tikrovės fenomeno kategorijomis niveliuodama ir galutinai panaikindama visus įmanomus skirtumus tarp: „Disimuliuoti – reiškia apsimesti, kad neturi to, ką turi. Simuliuoti – reiškia apsimesti, kad turi tai, ko neturi. Vienu atveju nurodoma į esatį, kitu – į nesatį. Bet dalykas sudėtingesnis, nes simuliacija nėra apsimetinėjimas: „Tas, kas apsimesa sergas, gali paprasčiausiai gulti į lovą ir tikinti esąs ligonis. Tas, kas simuliuoja ligą, aptinka savyje kai kurios juos simptomus“ (Littre). Taigi apsimetimas arba disimuliacija nepažeidžia realybės

principo: skirtumas visuomet aiškus, tik slepiamas. O simuliacija suabejoja skirtumu tarp „tikro“ ir „netikro“, tarp „realaus“ ir „įsivaizduojamo.“²¹ Šiuolaikinės technologijos reprodukuoja visus tikrovės fenomeno lygius, o šventybė techninio reprodukuojamumo kontekste tampa vienu iš daugelio simuliacijos produktų. Šventybė modernių technologijų reprodukcijos kontekste virsta šventybės simuliacija. Klasikinėje subjekto ir objekto perskyroje atsiranda trečias narys, permantis subjektui ir objektui būdingų savybių visumą, – technologijos. Žmogiškieji jausmai, emocijos, pojūčiai, paveikti organiškų žmonių santykių, modernųjų technologijų kontekste netenka išskirtinio pranašumo. Džiaugsmą įmanoma patirti stebint televizijos ar kompiuterio vaizduoklio ekraną. Į narkotinę priklausomybę įnikęs žmogus nepastebi tikrovės. Susikurta iliuzija teikia saugios komforto zonos priklausomybę ir skatina nejaunos aplinkai būsenas. Priešingai, *homo religiosus* realybė išprasmina pirminiais archetipais, todėl šventybės manifestacija įmanoma santykyje su organiška būtimi. Tačiau po vėlyvųjų Viduramžių sekę Naujieji laikai žmoniją galutinai įprasmino technologiniame santykyje. Naujieji laikai suformavo modernaus žmogaus pasaulėvaizdį: „Tačiau žodžiu „pasaulėvaizdis“ yra pasakoma daugiau. Jį išstardami, mes turime galvoje patį pasaulį kaip esinių visumą, kuri mus orientuoja ir susaisto. Vaizdas čia reiškia ne atspaudą, o tai, ką girdime posakyje: mes susidarėme kieno nors vaizdą. Tai reiškia: dalykas yra toks, kaip jis egzistuoja mums, stovi prieš mus.“²² Pasaulis tampa vaizdu, tiesa privalo tap-

ti suprantamu tikrovės atvaizdu, žmogus virsta subjektu, priešišku gamtai: „Abiejų įvykių – kad pasaulis tampa vaizdu, o žmogus subjektu – susikryžiuavimas, nulemiantis naujų amžių esmę, kartu paaiškina iš pirmo žvilgsnio absurdišką naujų amžių istorijos pamatinį procesą. Būtent juo plačiau ir giliau disponuojama užgrobtu pasauliu, juo objektyviau pasireiškia subjektas, juo veržliau pasaulio stebėjimas ir mokslas apie pasaulį virsta antropologija. Nieko nuostabaus, kad tik ten, kur pasaulis virsta vaizdu, iškyla humanizmas. Tačiau kaip graikų didybės laikais nebuvo įmanomas toks dalykas kaip pasaulėvaizdis, taip tuo metu nebuvo įmanoma išgalėti humanizmui.“²³ Naujaisiais amžiais tyrinėjimas virsta masine gamyba. Mokslo laimėjimai pagreitina žmogaus gyvenimo ritmą. Mokslo ir technikos laimėjimai pradeda didinti materialinės gerovės pagrindą. Didėjant materialinei gerovei, proporcingai mažėja žmogaus dvasiniai poreikiai. Kiekvienoje reprodukuotoje terpėje neišvenigiamai prarandamas ankstesnės terpės autentiškumas ir būtis graikiška *physis* prasme aura. Šiuolaikinės technologijos perima metafizines dievų ir deivių funkcijas, pradėdamos kaupti ir palaikyti tik žmogui prilygusias gyvybines galias: „Įvairios dievybės, pakeitusios aukščiausias esybes, sukaupe savyje konkrečiausias ir labiausiai į akis krentančias galias, gyvybės galias. Bet užtat jos „specializavosi“ reprodukuoti ir prarado subtiliausias, „kilniausias“, „dieviškiausias“ Dievų kūrėjų galias.“²⁴ Technologijos perima žmogiškas kūrimo galias žmogui nepalikdamos kūrybinių galių alternatyvos. Postmodernaus žmogaus techno – žmo-

giška jungtis, pretenduoja į negrįžtamą tikrovės perkeitimą ir yra nepanaši į simbolinius (religinius) žmogaus ritualus. Per ritualą grindžiamas atsinaujinimas

religiniam žmogui žymėjo nuolatinį erdvės ir laiko atsinaujinimą bei visatos centro (pirminio laiko) sugrąžinimą pasauliškumo atžvilgiu.

ŠVENTYBĖ TECHNINIO REPRODUKUOJAMUMO EPOCHOJE

Šiuolaikinių technologijų atžvilgiu postmodernus individas labai dažnai panašėja į nuo narkotinių medžiagų apsvaigusį asmenį, įpareigotą piktnaudžiauti technologijų priklausomybe. Postmoderniam žmogui darosi sunku atskirti tikrovės graikiška *physis* prasme ir virtualios simuliacijos perskyrą. Elektra pratęsta žmogaus centrinė nervų sistema sukuria žmogaus sugebėjimus viršijančią skaitmeninę terpę. Žmogaus sąmonė pamažu adaptuojasi prie sparčiojo technologinio laiko siūlomų lėtojo laiko pakaitalų. Didėjanti informacijos priėmimo sparta keičia žmogaus kognityvinius gebėjimus. Akimirksniu gaunama informacija dažnai būna pamiršta kitą sekundę. Tokio tipo žmogiškos percepcijos galimybė suponuoja sąmonės neįtrauktą lėtojo laiko patirtims. Spartėjantys virtualūs erdvė ir laikas pagreitina smegenų neuronų darbą. Naujų technologijų kontekste žmogaus psichologinės ir psichofiziologinės ypatybės netenka išskirtinės reikšmės, kadangi šiuolaikinės technologijos individui pasiūlo kažką daugiau, kažką, kas atveria daug platesnes žmogaus buvimo galimybes virtualių simuliacijų pavidalais. Lėtasis laikas šiuolaikinio žmogaus kasdienėje veikloje tampa prabanga, įmanoma poilsio ir atokvėpio minutėmis, nors lėtasis laikas visuomet buvo viena svarbiausių *homo religiosus* egzistencijos dalių. Lėtasis laikas – susikaupimo, savistabos ir kontempliacijos laikas. As-

muo, siekiantis dvasinės praktikos tobulumo – šventybės, visuomet sąlygojamas lėtojo laiko patirties būtinybės. Lėtojo laiko plotmėje žmogus kontempliuoja esamos akivaizdybės momentą, tokiu būdu sustabdydamas išorės pirmumo įtaką individualiai žmogaus egzistencijai. Išgyvendamas lėtojo laiko momentą ir egzistencinę akistatą su pačiu savimi, žmogus gali patirti atverties transcendencijai galimybę. Tylos momento askezeje išnyksta verbaliniai kalbos riktai. Išorinės tylos nebuvimas suponuoja vidinės tylos atvertį – proto tylą, tačiau šiuolaikiniam žmogui staigi tylą dažniausiai nenumalšina prote vyraujančio mentalinio šurmulio. Techninio reprodukuojamumo epochoje tylos *hierofanija* simbolizuoja tikrovės nykimą. Tyla techninio reprodukuojamumo erdvėje pakeičiama nesibaigiančiu mašinų šurmuliu. Triukšmas pabrėžia technikos ir technologijų palaikomos vartojimo kultūros galią, skatinančią pamiršti tylos akistatos svarbą. Technologijos sunaikina tylos momento svarbą išskirdamos garso, veiksmo, vizualumo ypatingumą. Tyla – informacinio amžiaus antonimas. Ypač tylos momento *hierofanija* pabrėžiama budizmo ir dzenbudizmo tradicijose. Šventybės patirties išgyvenimas šiose tradicijoje priklauso nuo individualių žmogaus pastangų, todėl šventybės patirtį sunku apibrėžti religijos pagrindu. Įvairių praktikų metu koncentruodamasis į kvėpavimą, vaizdą, garsą,

individas tik per savo sąmoningą savi-tabą gali realizuoti potencialią Budos (šventybės) prigimtį, slypinčią kiekviename žmoguje. Budizmo ir dzenbudizmo meistrai savęs pažinimo mokslą dažnai įvardija kaip gilųjį humanizmą, todėl atsiriboja nuo tapatinimosi su religijos apibrėžimu. Priešingai nei informacinio amžiaus vertybių atžvilgiu, dvasinių prakti-kų metu *homo religiosus*, koncentruodamasis į tylą, stengiasi išiklausyti į save, išsivaduoti iš aplinkybių sąlygotos būties ir nuneigti aplinkos pirmumą individua-laus žmogaus egzistencijos atžvilgiu: „Tyla, *laukimas, išiklausymas* į tai, kas vyksta mumyse ir aplink mus. Tai vidinis kelias, sustojimas, kad iširtume širdies užkabo-rius ir tai, kas svarbiausia. Tai žengimo vidun kelias, kad neišeitume tuščiomis. Tyla nėra tik žodžių numaldymas; tai bū-tų pernelyg ribotas ir negatyvus apibrė-žimas. Tai veikia stabtelėjimas, suturin-tis visus išstartus ir neištartus žodžius. Tyla – tarsi klėjai, sulipinantys mūsų nuostatas ir veiksmus. Tyla – pilnybė, ne tuštuma; ne trūkumas, bet buvimo suvokimas.“²⁵ Kitaip negu vartojimo kul-tūros tikrovės modelis, reikalingas nuo-latinio šurmulio ir veiksmo, *homo religio-sus* tylos akivaizdybės akistatoje patiria egzistencinės pilnatvės momentą. Feno-menologiniu požiūriu tyla suponuoja žodžių ir verbalinio bendravimo pabaigą. Šiuolaikiniam technologijų persmelktam individui tylos momentas reiškia bepras-mybės, tuštumos, neveiklumo būsenas. Naujųjų technologijų žmogui, pripratusiam prie nuolatinio sąmonės šurmulio, tyla paprasčiausiai neįdomi. Moderniųjų technologijų kuriamuose erdvėje ir laike sąmonė privalo nuolatos būti dirginama įvairaus intensyvumo dirgiklių, todėl

spartėjantis gyvenimo tempas šalinasi tylos transcendencijos. Vaizdinė ir garsinė informacija veikia postmodernaus žmo-gaus sąmonę, įtraukdama individą į nie-kada nesibaigiančios spalvotos ir užbu-riančiai saugios realybės iliuziją. Šiuolai-kinis nereliginas žmogus neturi tylos transcendencijos alternatyvos, priešin-gai – religingas žmogus nukreipia savo egzistenciją į šventybės pažinimą. *Homo religiosus* šventybės pažinimo turinys sie-jasi su asmenybės transformacija, todėl dvasinio gyvenimo neįmanoma susimu-liuoti dirbtinomis priemonėmis, atsirandančiomis techninio reprodukuojamumo epochoje. Simuliakro tikslas – reprodukuoti įvairius reiškinius, kopijas paver-čiant originalais. Techninio reprodukuo-jamumo epochoje riba tarp vidaus ir išo-rės, subjekto ir objekto, tiesos ir melo, originalo ir kopijos nyksta. Masinis reiškinių bei objektų dauginimas prisideda prie šventybės desakralizavimo.

Religinių reiškinių ir ženklų sinkreti-zacija tinklaveikos visuomenės konteks-tuose vyksta skirtingų reiškinių ir sim-bolių plotmėse, todėl hiperteksto erdvės struktūros vienakryptiškumas niveliuo-ja skirtingų kokybinių turinių prasmes. Hiperteksto erdvėje kokybiškai skirtingi elementai įgauna bendro pobūdžio pras-mes, nesunkiai suprantamas eiliniam hiperteksto vartotojui. Skutimosi peiliu-kų, drabužių, mašinų, religinių archetipų simuliakrai virtualioje erdvėje sudaro vienos kokybinės prasmės seką, kai ne-reikia giluminės žmogiškosios saviref-leksijos būtinybės. Tokia realybės struk-tūra individo sąmonėje naikina kokybi-nio skirtumo atpažinimą. Daugelį kartų simuliuojamas reiškinys praranda pirmi-nę ontologinę prasmę ir įgauna simu-

liuojamos tikrovės konotacijų, priklausomų nuo masinės vartojimo kultūros poreikio. Tačiau, anot Eliadė's, religijos fenomenas postmodernaus sekuliarizuoto žmogaus mąstyme nėra išnykęs. Šis fenomenas „slepiasi“ giliausiuose asmenybės sąmonės sluoksniuose ir nuolatos pasireiškia gyvenamojoje kasdienybėje. Eliadė's manymu, tikėjimo fenomenas iškreipto ritualo forma glūdi kiekvieno nereliginio individo sąmonėje ir pasireiškia įvairių asmeninių ritualų projekcijomis: „Bet šiuolaikinio žmogaus „privatūs mitai“, jo svajonės, sapnai, fantazijos ir t. t. nepasiekia ontologinio mitų lygmens dėl to, kad jų neišgyvena visas žmogus ir nepaverčia privačios situacijos pavyzdine situacija. Lygiai kaip šiuolaikinio žmogaus būgštavimai, taip ir jo sapnų bei fantazijų išgyvenimai, nors formaliai žiūrint yra „religinio pobūdžio“, nesudaro pasaulėžiūros, kaip *homo religiosus* išgyvenimai, ir nėra elgesio pamatas.“²⁶ Atmetęs religinius archetipus, šiuolaikinis individas veikia asmeninių ritualų kontekstuose. Eliadė's manymu, netikinčio žmogaus *par excellence* neįmanoma aptikti, kadangi kiekvienas individas tiki, kad tikėtų, tiki privačiais desakralizuotais mitais: „Taigi didžiumą „nereliginų“ žmonių vis dar veikia pseudo religijos ir išsigimusios mitologijos. Tai visai neturi mūsų stebinti, nes jau matėme, kas pasaulietiškas žmogus yra homo religiosus palikuonis ir negali sunaikinti nuosavos istorijos, t. y. savo religinių protėvių poelgių, kurie jį padarė tokį, koks jis yra šiandien. Juo labiau kad didžiąją dalį būties maitina impulsai, kylantys iš jo esybės gelmių, iš tų sričių, kurios vadinamos sąmone.“²⁷ Sigmundo Freud'o darbuose rikto sąvoka

išreiškia visiškai neužbaigtą psichikos procesą. Šiuolaikinis nereliginas žmogus, neigdamas religijos fenomeno egzistavimą, neperprastą fenomeną nustumia į giliausius sąmonės klodus. Tačiau psichologai vienareikšmiškai sutinka, kad nei sąmoningų ir nesuprastų psichinių reiškinių neigimas galiausiai sukelia įvairias neurozes: „Šitokie reiškiniai iš dalies gali paaiškinti, kodėl žmonės bijo sąmoningai save suvokti. Anapus uždangos tikrai gali slypėti kažin kas – niekad negali būti tikras! – todėl žmogus mieliau „atsižvelgia ir atidžiai stebi“ jo sąmonės atžvilgiu išorinius veiksmus. Daugeliui žmonių būdinga lyg ir pirmą kartą *δυσειδίαιμονία* (prietaringa baimė), kai kalbama apie galimą sąmonės turinį. Greta natūralaus drovumo, gėdos bei takto yra ir slapta „sielos tamsybių“ baimė. Suprantama, mes nenoriai pripažįstame jaučią tokią juokingą baimę.“²⁸ Analitiniam mąstymui sunku pripažinti šventybės fenomeno autentiškumo egzistavimą. Šventybės fenomenui, neatsiejamam nuo religinės plotmės, gamtos mokslų tyrimo kontekste neįmanoma pritaikyti matematiškai tikslų loginių schemų. Nereliginas žmogus ieško logiškai pagrįsto egzistencijos įvardijimo, todėl šventybės fenomene slypinčių archetipų subjektyvumas sukelia racionalaus proto dvejonas: „Sąmonė jam teikia jo nuosavos būties sunkumų sprendimus ir ta prasme atlieka religijos vaidmenį, nes prieš padarydama gyvenimą pajėgų kurti vertybes religija užtikrina jo pilnatvę. Tam tikra prasme būtų galima sakyti, kad tų šiuolaikinių žmonių, kurie skelbiasi esą nereliginiai, religija ir mitologija „pasislėpė“ jų sąmonės tamsybėse, – o tai reiškia

taip pat, kad galimybė sugrįžti prie religinės gyvenimo patirties vis dar slypi tokių žmonių esybės gelmėse.²⁹ Šiuolaikinio nereligingo žmogaus religingumas, Eliade's manymu, yra užkoduotas giliuose pasąmonės kloduose.

Naujosios technologijos tampa kasdieniais žmonių egzistencijos neišvengiamais palydovais, tačiau savaime jos nėra blogis – taip pat, kaip peilis yra universalus įrankis: juo galima pagaminti maistą, tačiau tuo pačiu peiliu galima pridaryti daug žalos. Svarbi intencija, kokiais motyvais ir sąmoningumu atliekami įvairūs pasirinkimai. Interneto ir tinklaveikos

visuomenių atsiradimai galutinai įprasmina jusių pratęsimo ir transformacijos reiškinius. Išsižadėjęs religinių ritualų, mitų, viršjusliškumo, metafizikos pabai-gą šiuolaikinis individas pakeičia virtualios erdvės modeliu. Problema, kuri iškyla nagrinėjant modernių technologijų esmę, susijusi su negatyvaus nihilizmo persmelkta žmogaus sąmone, neigiančia šventybę. Moderniąsias technologijas aptarnaujančio žmogaus pozicija tikrovės atžvilgiu iš esmės persmelkta negatyvaus nihilizmo. Šiame kontekste technologijų ir žmogaus santykis gali įgauti griau-namąjį pobūdį.

IŠVADOS

Vakarų kultūros kontekste šventybės (religingumo) fenomenas nustumtas į šiuolaikinio žmogaus egzistencijos paraštes, nors gamtos mokslų tikslas visiškai eliminuoti subjektyvizmą iki šiol nebuvo įgyvendintas, tačiau techninio reprodukuojamumo epochos kontekste šventybės fenomenas tampa vienu iš daugelio galimų postmodernios sąmonės simuliacijų. Techninis reprodukuojamumas leidžia masiškai dauginti reiškinius, o tai naikina skirtingų diskursų laukus. Kokybiškai skirtingi reiškiniai pradeda nesiskirti įgaudami vienalytės erdvės prasminių konotacijų. Eliade's tyrinėto religinio žmogaus santykis su būtimi išlaikė nuolatinę pagarbą tikrovės daugiaprasmiškumui, tačiau techninio reprodukuojamumo epochoje tikrovės fenomenas išprasmina simuliakro modelyje. Reiškinių reprodukuojamumas sunaikina šventybės fenomeno slėpinio momentą. Technologinis reprodukuojamumas panaikina šventybės fenomeno

ontologinį statusą. Šventybės patirtis, priklausiusi nuo organiško ir gyvo žmogiško santykio su tikrove graikiškąja *physis* prasme, technologijų epochoje pakeičiama šventybės simuliacija, nu-neigiančia kultinę reiškinio prasmę. Tikrovė graikiškąja *physis* prasme perkeliama į virtualią erdvę, todėl nyksta ne tik šventybės fenomene slypinčių archetipų prasmė, tačiau nyksta religinio žmogaus tikrovės aura, neatskiriama nuo žmogaus santykio su tikrove netarpininkaujant trečiam nariui – šiuolaikinėms technologijoms. Šventybės fenomenas šiuolaikinių technologijų kuriamame žmogiškųjų fantazijų išsipildymo pasaulyje suponuoja žmogaus vaizduotės, jausmų, intuicijos suabsoliutinimą ir loginio mąstymo trūkumą. Eliade's šventybės sampratoje įprasminamas *homo religiosus* pasaulis neatskiriamas nuo žmogaus ir gamtos gyvybiško santykio bei nuolatinio šio santykio pagrindimo. Žmogaus ir šventybės santykis susaistytas įvairių

ritualinių išpareigojimų, kurie kartoja pirminių archetipų egzistavimą. Dvasinių kontempliacijų ir įvairių religinių ritualų metu *homo religiosus* nuolat pagrindžia ir atkuria šventybės fenomeno gyvybės autentiškumą, pagrįsdamas šventybės ir pasaulietiško perskyrą, o šiuolaikinių technologijų kontekste ri-

ba tarp šventybės ir pasaulietiško, fantazijos ir „realybės“ nyksta dėl virtualios erdvės kuriamo vienalytiškumo, niveliuojančio skirtingų kokybinių reiškinų prasmes, struktūros, todėl toks vyksmas pretenduoja transformuoti šventybės fenomene slypinčių archetipų egzistavimą.

Literatūra ir nuorodos

- ¹¹ Rita Šerpytytė, Sekuliarizacija, menas ir religija, arba – kas yra Šv. Sebastijonas?, *Religija ir kultūra*, 2010, Nr. 7, 12, p. 92.
- ¹² Mircea Eliade, *Amžinojo sugrįžimo mitas*, p. 8.
- ¹³ Martynas Heidegeris, *Rinktiniai raštai*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, 1992, p. 19.
- ¹⁴ Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: Žmogaus tęsiniai*. Iš anglų k. vertė D. Valentinavičienė. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 17.
- ¹⁵ Ten pat, p. 17.
- ¹⁶ Martynas Heidegeris, *Rinktiniai raštai*, p. 137.
- ¹⁷ Ten pat, p. 137.
- ¹⁸ Ten pat, p. 217.
- ¹⁹ Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: Žmogaus tęsiniai*, p. 62.
- ²⁰ Martynas Heidegeris, *Rinktiniai raštai*, p. 231.
- ²¹ Jean Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*. Iš prancūzų k. vertė M. Daškus. Vilnius: Baltos lankos. 2009, p. 9.
- ²² Martynas Heidegeris, *Rinktiniai raštai*, p. 147.
- ²³ Ten pat, p. 151.
- ²⁴ Mircea Eliade, *Šventybė ir pasaulietiškas*, p. 89.
- ²⁵ John Chryssavgis, *Dykumos širdyje*. Iš anglų k. vertė I. Venskevičiūtė. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2011, p. 68.
- ²⁶ Mircea Eliade, *Šventybė ir pasaulietiškas*, p. 150.
- ²⁷ Ten pat, p. 149.
- ²⁸ Gustav C. Jung, *Psichologija ir religija*. Iš anglų k. vertė R. Drazdauskienė. Vilnius: Aidai, 1998, p. 17.
- ²⁹ Mircea Eliade, *Šventybė ir pasaulietiškas*, p. 151.